

Upravljanje impresijama u suvremenim ljubavnim vezama.

Juratović, Lea

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:056054>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Lea Juratović

**UPRAVLJANJE IMPRESIJAMA U
SUVREMENIM LJUBAVNIM VEZAMA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU FAKULTET
HRVATSKIH STUDIJA ODSJEK ZA
SOCIOLOGIJU

Lea Juratović

**Upravljanje impresijama u suvremenim
ljubavnim vezama**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Marica Marinović Golubić

Sumentor: dr. sc. Erik Brezovec

Zagreb, 2021.

UPRAVLJANJE IMPRESIJAMA

U SUVREMENIM LJUBAVNIM VEZAMA

Sažetak

Cilj ovoga rada je teorijski analizirati ljubavne veze kao formu društvenih odnosa kroz teoriju dramaturgije Ervinga Goffmana i kritičku teoriju Ericha Fromma. Suvremene ljubavne veze temelje se na unaprijed društveno postavljanim pravilima i normama koje utječu na shvaćanje pojedinca o tome što je ljubav te kako do nje doći. U radu se osvrćem na povijesno istraživanje pojma ljubavi. Ukazuje se na utjecaj društva na pojedinca, posebice u kontekstu shvaćanja seksualnosti i određivanja poželjnih osobina kod partnera. Nadalje, uzimajući teorijske okvire Ervinga Goffmana i Ericha Fromma, dobiva se detaljniji uvid u suvremene ljubavne veze, a sintezom njihovih teorija postavljanja se daljni okvir za proučavanje upravljanje impresijama u ljubavnim odnosima.

Ključne riječi: upravljanje impresijama, uloge, pseudo ljubav, ljubav, Erving Goffman, Erich Fromm

IMPRESSION MANAGEMENT

IN CONTEMPORARY LOVE RELATIONSHIPS

Abstract

The aim of this paper is to theoretically analyze love relationships as a form of social relations through Erving Goffman's theory of dramaturgy and Erich Fromm's critical theory. Modern love relationships are based on pre-socially set rules and norms that affect an individual's understanding of what love is and how to achieve it. The paper looks at the historical research of the concept of love, points out the influence of society on the individual, especially in the context of understanding sexuality and in determining the desirable characteristics of a partner. Furthermore, taking the theoretical frameworks of Erving Goffman and Erich Fromm provides a more detailed insight into contemporary love relationships, and the synthesis of their setting theories provides a further framework for studying impression management in love relationships.

Key words: impression management, love, pseudo love, roles, Erving Goffman, Erich Fromm

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pregled istraživanja ljubavnih odnosa.....	3
2.1. Društvo kao dirigent ljudskih odnosa.....	4
2.2. Društveno shvaćanje seksualnosti.....	6
2.3. Poželjne osobine partnera.....	8
3. Teorijska polazišta.....	10
3.1. Erich Fromm i umijeće ljubavi.....	11
3.2. Erving Goffman i pozornica života.....	13
4. Upravljanje impresijama kako bi zaslužili ljubav.....	15
5. Zaključak.....	17
6. Literatura.....	19

1. Uvod

„Veze su najbitnija stvar u tvom životu. One su izvor svih tvojih najboljih uspomena, one su izvor svih tvojih najgorih uspomena. (...) Veze nas izgrađuju, one nas definiraju i mogu nas slomiti“ (Lewandowski: 2015). Veze kao jedan od najbitnijih oblika društvenih odnosa znatno utječu na pojedinčev život. Svaki odnos počiva na interakciji najmanje dvoje pojedinaca, a kada je ta interakcija unaprijed definirana i kada se s njome može lako manipulirati, dovodi se u pitanje valjanost odnosa koji je nastao na temelju upravljane interakcije. Ljubav i ljubavne veze su kompleksne za proučavanje jer ih je teško shvaćati objektivno. Svaki pojedinac ima svoju definiciju ljubavi koja se može bitno razlikovati od shvaćanja ljubavi osobe pored njega. Isto tako, postoje razlike u savršenim partnerima, očekivanjima i oblicima ljubavi unutar ljubavnih veza. Unatoč tome što svatko ima svoje shvaćanje ljubavi i svoje kriterije, ljubav je umijeće koje se uči i koje je društveno usađeno u svakog pojedinca. Upravo zbog društveno internaliziranog shvaćanja ljubavi, ljubav i koncept ljubavi popraćen s ljubavnim vezama, važno je promatrati u sociološkom kontekstu.

Cilj ovoga rada je teorijski analizirati ljubavne veze kao formu društvenih odnosa kroz teoriju dramaturgije Ervinga Goffmana i kritičku teoriju Ericha Fromma.

Ljubav i intimnost, koja obuhvaća i seksualnost, već su dugo tema socioloških knjiga stoga je bitno dati kratki pregled dosadašnjih istraživanja i shvaćanja ljubavi koja su se mijenjala kroz godine. U tome će biti riječ u prvom dijelu rada.

Drugi dio rada osvrće se na utjecaj društva na pojedinca, posebice u kontekstu shvaćanja seksualnosti i prilikom određivanja poželjnih osobina kod partnera. Prilikom analiziranja osobina poželjnog partnera, može se uočiti veća učestalost pojedinih karakteristika te je utjecaj društva neizbježan faktor u tome.

Nakon toga, bit će iznesena osnovna teorijska polazišta Ervinga Goffmana i Ericha Fromma. Erich Fromm i njegova knjiga „Umijeće ljubavi“ jedna je od temeljnih polazišta promatranja ljubavi u sociologiji, te je zbog toga poslužila kao temelj promatranja ljubavi u ovom radu. Erving Goffman i njegov dramaturški pristup daju uvid u upravljanje impresijama u svakodnevnom životu i kako se interakcijom može lako upravljati, pogotovo kada su ciljevi i poželjno okruženje unaprijed definirani.

Iz toga slijedi svojevrsna sinteza ranije navedenih teorija i istraživanja, koja su poslužila kao teorijski okvir za razmišljanje o upravljanju impresijama kako bi se privukao poželjan partner i koje su moguće posljedice toga.

Na kraju dolazi kratak pregled iznesenog u radu te kratka rasprava o tome što se može zaključiti iz priloženih tekstova i misli te daljnje mogućnosti istraživanja u ovom polju.

2. Pregled istraživanja ljubavnih odnosa

Intimnost i seksualnost nisu tvorevina novijeg doba, nisu samo moderni pojmovi kojima se pokušava opravdati i/ili kontrolirati ponašanje pojedinaca. Narodi poput Kineza, starih Rimljana. Indijaca i Japanaca, seksualne odnose proučavali su kao umjetnost o užitku; kako se on postiže, naglašava ili maksimizira. U takvoj umjetnosti nije bilo govora o tome što je prihvatljivo ili zabranjeno, nego se fokusiralo samo na užitak kao takav. Foucault takvo proučavanje seksualnosti naziva *ars erotica*. Moderna društva, ponajviše zapadna društva, takvu umjetnost pretvorili su u znanost, *scientia sexualis*. Ta pretvorba umjetnosti u znanost je prema Foucaultu stvorena kao način kontroliranja naroda od strane modernih društvenih institucija (Foucault: 1978; 57). Primjerice, Katolička crkva postavlja stroga i jasna pravila o tome što je dopušteno u seksualnoj i ljubavnoj sferi vjernikovog života, a za što će snositi posljedice. Takva kontrola spada pod anatomo politiku koja počiva na bio-moći (eng. *biopower*) koja omogućuje kontroliranje i optimiziranje ljudskog tijela za potrebe onih koji ju provode (Giddens: 1992; 22). Ljudsko tijelo oduvijek je predmet obožavanja, a sada ono prema Foucaultu postaje središnji cilj administrativne moći, upravo zbog bio-moći koja se provodi nad pojedincem. Također, *scientia sexualis* je ljude pretvorila u svoj objekt promatranja nazvane „*homo-sexualis*“. Promatranje seksualnosti i nametanje određenih pravila u kreiranju intimnih odnosa dovodi u pitanje tko formira i kako se formira seksualnost, a samim time i njezine kasniji produkte tj. ljubavne ili seksualne veze.

Seksualnost kao „*sexuality*“ se prvi put kao pojam pojavljuje u 19. stoljeću. Pojam seksualnosti nosio je negativne konotacije, na seksualnost se gledalo kao na nešto što nije bilo normalno, posebice kod žena koje imaju potrebu za seksualnim užitkom (Giddens: 1992;23). Seksualnost kao takva je stvorena kao socijalni koncept kojim se upravlja kroz moć koju institucije i društvo imaju, a ne kao biološka odrednica ljudi. Foucault seksualnost u viktorijanskim vremenima smatra „javnom tajnom“ o kojoj se raspravljalo većinski u medicinskom kontekstu, što je zapravo dovelo do toga da je seksualnost bila cenzurirana za širu javnost. Takva cenzura utjecala je više na žene nego na muškarce tog doba, jer ženama je seks prije braka bio nepoznat pojam i sve što su mogle saznati o seksu, bilo im je dostupno iz okoline koja je smatrala da su žene koje ulaze u takve odnose psihički bolesne i da je seks bio istovremeno uzrok i posljedica toga.

Freud je otkrio veze između seksualnosti i samopouzdanja kada su još uvijek bile potpuno nejasne i istovremeno pokazao da su te veze problematične (Giddens: 1992; 30). Samopouzdanje je neosporivi element ljudske seksualnosti ali i mogućnosti formiranja veza i intimnosti. Čovjek koji ne voli sebe, često nije sposoban voljeti ni druge, niti će dopustiti drugima da on bude voljen. Zygmunt Bauman u svojoj knjizi „Tekuća ljubav“ (2003) tvrdi kako da bismo imali ljubav prema sebi, moramo biti voljeni te da je ljubav prema sebi izgrađena iz ljubavi koju su nam ponudili drugi. Drugi nas moraju prvo voljeti da bismo mogli početi voljeti sebe. Također, Marxova teza o ljubavi je :

“Pretpostavimo čovjeka kao čovjeka, te da je njegov odnos prema svijetu ljudski, tako da on može razmjenjivati samo ljubav za ljubav, povjerenje za povjerenje itd. Ako želimo uživati u umjetnosti, moramo biti umjetnički obrazovani, ako želimo utjecati na druge ljude, onda moramo biti takvi da na druge ljude djelujemo zaista stimulativno i poticajno. Svaki naš odnos prema čovjeku i naravi mora biti sasvim određen izraz našeg stvarnog, individualnog života koji odgovara predmetu naše volje. Volimo li a da ne dozovemo ljubav, to jest, ako naša ljubav kao takva ne proizvede ljubav, ako pomoću izražavanja života čovjeka koji ljubi ne možemo iz sebe učiniti ljubljenu osobu, onda je naša ljubav nemoćna, onda je ona naša nesreća.” (Fromm: 1980; 40, prema Marx i Engels: 1953)

Marx ljubav smatra kao međusobnu razmjenu te da, ako čovjek od sebe ne može napraviti ljubljenu osobu, njegova ljubav je samo nesreća. Ljudi kroz teorijski koncept E. Goffmana, imaju priliku igranja uloge koja im otvara put da postanu voljeni, a ne da samo vole. O upravljanju impresijama će se govoriti u nastavku rada, no svakako je bitno spomenuti da, ako se prate teze o ljubavi Baumana i Marxa, upravljanje impresijama je prečica kojom se ljubav može ostvariti.

2.1. Društvo kao dirigent ljudskih odnosa

Proučavanje utjecaja društva na pojedinca jedna je od temeljnih odrednica sociologije. Za Emila Durkheima, zadaća sociologije bila je proučavati društvene činjenice, a društvena činjenica je svaki, utvrđen ili ne, način djelovanja koji je kadar na pojedinca izvršiti vanjsku prinudu, ili još, koji je općenit u cjelokupnom danom društvu u isti mah posjedujući vlastitu opstojnost, neovisnu o njezinim pojedinačnim očitovanjima (Durkheim: 1999; 32).

Emocije, koje su temelj stvaranja odnosa, bilo to ljubavnih ili prijateljskih, mogu se proučavati kao društvena činjenica. Imajući na umu karakteristike društvenih činjenica - izvanjskost, prinudnost i općenitost (Durkheim: 1999), moguće je putem analize emocije sa sociološkog gledišta jasno utvrditi zajedničke točke emocija i definicije društvenih činjenica.

Emocije se mogu promatrati unutar društva - kao rezultat i posljedica socijalnih procesa što upućuje na njihovu izvanjskost s obzirom na osobu. Osim toga, ne postoji društvena akcija koja nije potaknuta emocijama što upućuje na njihovu generaliziranost. One vrše prinudu nad pojedincima tako što određuju ponašanje u smjeru propisanom od strane društvenih normi, društvenih značenja i društvenih očekivanja. Iz toga se može zaključiti da emocije, kao društvene činjenice, imaju karakteristike izvanjskosti, prinudnosti i općenitosti (Simonović; 2008 prema Hochschild: 2003,2003b, Barbalet: 2002; Fisher i Chon: 1989) Zaključujemo da emocije, koliko god se činile osobne, su ustvari društvena činjenica koja ne ovisi o pojedincu i da su usađene od društva, a tek su prividno individualne. Samim time, interakcija pojedinca je već unaprijed društveno određena i slijedi pravila koja djeluju kao prisila.

Također, Durkheim navodi ženidbu kao jednu od rezultata „struje mišljenja“ ili „stanja kolektivne duše“. Takve činjenice su izvanjski dane i svima se izvanjski nameću. Osim toga, on smatra da su moralna pravila emocionalno zasnovani proizvodi društva. (Durkheim: 1999; 10). Kada promatramo ljubavne odnose, očekivanja, pravila i norme na kojima se oni temelje, s Durkheimovog stajališta društvenih činjenica, jasno je da su svi odnosi pod utjecajem društva te da oni postoje izvan pojedinca i bez pojedinca. I seksualnost i njezina liberalizacija je postala društvena činjenica, koja vrši vanjsku prinudu na pojedinca.

Saznanjem da društvo vrši prinudu na pojedinca u njegovoj privatnoj sferi, važno je istražiti kako društvo shvaća seksualnost i koje su neke od glavnih odrednica koje društvo prati kada je u pitanju seksualnost i društveni odnosi. O tome će biti riječ u nastavku rada.

2.2. Društveno shvaćanje seksualnosti

Freud je seksualnost odvojio od perverzije, a jedan od uzroka tome je seksualna raznovrsnost u vidu homoseksualnosti. Pad takozvane perverzije posljedica je prihvaćanja prava izražavanja vlastitog identiteta u kontekstu liberalnog demokratskog okruženja (Giddens: 2003; 33). Jedini cilj seksualnosti više nije bilo razmnožavanje kao što je bilo u prijašnjim vremenima, seksualnost je postala nešto što pojedinac može sam graditi i oblikovati prema svojim željama i sklonostima te tako formirati vlastiti seksualni identitet. „Odvajanje seksualnosti od reprodukcije i socijalizacija reprodukcije razvijaju se kao tradicionalni načini ponašanja, svo svoje moralno bogatstvo - i njihovu neravnotežu rodne moći - zamjenjuju interno referentnim naredbama modernosti. Istodobno s onim što je nekada bilo „prirodno“ postaje sve više socijalizirano, a dijelom kao izravni rezultat, domene osobne aktivnosti i interakcije počinju se bitno mijenjati. Seksualnost služi kao metafora tih promjena i žarište je njihovog izražavanja, posebno u odnosu na reflektivni projekt stvaranja sebe“ (Giddens: 1992;180). Stvaranje plastične seksualnosti, seksualnosti koja se može formirati kao svojstvo osobnosti i pritom se odvojiti od čiste potrebe za reprodukcijom kao i nadmoći muškog seksualnog iskustva, dovelo je do svojevrsne seksualne revolucije. Seksualna revolucija nije samo veća otvorenost muškaraca i žena prema otkrivanju seksualnosti, nego je produkt promjena u ženskoj seksualnoj autonomiji i porastu homoseksualnosti. Ti pokreti omogućili su nesmetanu i otvorenu raspravu o ljudskoj seksualnosti. „Seksualnost“ je danas otkrivena, otvorena i dostupna je razvoju različitih životnih stilova. To je nešto što svaki od nas „ima“, ili ga njeguje, više nije prirodno stanje koje pojedinac prihvaća kao unaprijed određeno stanje. Nekako, na način koji treba istražiti, seksualnost funkcionira kao promjenjiva osobina čovjeka, glavna točka povezivanja tijela, samo-identiteta i društvenih normi.“ (Giddens: 1992; 15)

Globalizacija i korištenje masovnih medija znatno utječe na to što društvo smatra normalnim i prihvatljivim. Ono što se prenosi u medijima i etiketira kao normalno ili kao neobično, ostavlja značajan trag na mlade i formiranju njihovih stajališta. Zbog toga je važno da " (...)su senzibilizirani za uočavanje i reagiranje na razlike u prikazu žena i muškaraca kako ne bi pasivno usvajali poruke koje im se šalju i na temelju toga oblikovali vlastite živote" (Bubalo i Jelić : 2015 ; 110). Današnju seksualnu kulturu Brian McNair ((2004) naziva "striptiz kulturom", čime označava medije seksualnog razotkrivanja i egzibicionizma koji su se proširili u kapitalističkom društvu krajem 20. i početkom 21. stoljeća. Prema McNairu seksualni prikazi u medijima imaju trostruku funkciju: oni otkrivaju seksualne norme i norme ponašanja u

određenom društvu u određenom trenutku, imaju didaktičku funkciju i, treće, medijski prikazi kao potrošna roba šire ideje o seksualnosti. Istraživanja su pokazala da su mladi tek djelomično svjesni stereotipne i neravnopravne medijske slike žena u društvu i da se djelomično slažu s prikazima žena u medijima. „Slike žena u mekim pornografskim časopisima - normalizirane umetanjem u ortodoksno oglašavanje, neseksualne priče i vijesti - predmeti su želje, ali nikad ljubavi. Uzbuđuju i stimuliraju i, naravno, vrlo su epizodni“ (Giddens: 1992; 119)

Sve većim prihvaćanjem seksualnosti i prestanka shvaćanja seksualnosti kao *tabu* teme, dolazi i do njezine normatizacije u društvu. Seksualnost je u današnjem društvu bitna odrednica ljubavnih veza ili barem onih veza koje su prividno ljubavne. „Budući da većina ljudi seksualnu želju poistovjećuje s idejom ljubavi, oni se lako dadu zavesti na zaključak da se međusobno vole, ako se žele fizički“ (Fromm: 1980; 51). Erich Fromm obrađuje temu erotske ljubavi kao žudnju za potpunim stapanjem, sjedinjenjem s drugom osobom te smatra da je ona, možda, najvarljiviji oblik ljubavi koja postoji. U današnjem svijetu otvorene seksualnosti gdje se u seksualne odnose stapa u ranijoj dobi nego ikada prije, izuzev dogovorenih brakova, i u razdoblju kada su seksualni odnosi svojevrsan preduvjet za stupanje u romantičnu vezu, može se proučavati seksualna interakcija (verbalna i neverbalna) i uloge koje su podsvjesno nametnute od društva, kako bi se zadovoljili standardi koje je društvo samo zadalo. Prema istraživanju (Harden: 2012) provedenom na preko 20 000 ispitanika „savršena“ dob za prve seksualne odnose bila je između 15 i 19 godina, dok se iznad 19 godina smatra kasnim stupanjem u seksualne odnose.

2.3. Poželjne osobine partnera

Prilikom traženja partnera, svatko ima svoju viziju onog savršenog. No, jesu li vizije toliko različite ako društvo dijeli određene norme i jesu li same emocije izvanjska činjenica?

Definiranje poželjnih osobina kod partnera tema je istraživanja već od 1930-ih, a kroz godine zanimanje za tu temu samo raste. Kasnih 1930-ih sociolozi Reuben Hill i Harold Christensen među prvima su generirali popis od 18 stavki koje su ljudi općenito tražili pri odabiru bračnog partnera, uključujući „obrazovanje i opću inteligenciju“, „želju za domom i djecom“, dotjeranost, urednost itd. Njihovo proučavanje označio je početni pokušaj da se dokumentira u kojoj mjeri ljudi ocjenjuju određene osobine važnima ili nevažnima prilikom odabira partnera; na primjer, „pouzdan karakter“ i „emocionalna stabilnost i zrelost“ dobili su najveće ocjene u više studija. Nadalje, studije su tada otkrile spolne razlike, tako da su muškarci pridavali veću važnost kod žena „dobrom izgledu“ a žene su više važnosti kod muškaraca stavljale na „dobra financijska perspektiva“ (prema: Eastwick, Luchies, Finkel i Hunt: 2014; 625). Na temelju ovih, ali i mnogih drugih istraživanja, moglo bi se zaključiti da ako primjerice muškarci više brinu o privlačnosti partnera nego žene, žene mogu koristiti svoju privlačnost u interakciji s partnerom koji ima viši potencijal zarade, što je kvaliteta koja je njima važnija te tako osigurati svog idealnog partnera. Saznanje o tome koje karakteristike će osigurati savršenog partnera, stvara pogodne uvjete za ostvarenje manipulirane interakcije. U spomenutom istraživanju iz 1930-tih, postojala je razlika u karakteristikama partnera utemeljena na spolu ali to nije jedini faktor prema kojem postoje razlike.

U istraživanju provedenom među adolescentima 2003. godine (Regan i Joshi), ustanovljeno je da ne postoje značajne spolne razlike u preferencijama savršenih osobina partnera. Međutim, tip veze jasno je utjecao na ocjene sudionika. Konkretno, kada se razmišlja o partneru za dugoročnu, romantičnu vezu, i dječaci i djevojčice naglasili su različite mentalne kvalitete, uključujući humor i inteligenciju. U kontekstu romantične, ljubavne veze, ističe se sposobnost partnera za komunikaciju, što nadalje može olakšati povezivanje i stvaranje dugoročnih i korisnih kontakata. Može se zaključiti da kada su u pitanju veze u kojima pojedinac želi ostvariti kvalitetan i dugotrajniji odnos, karakteristike poput humora i inteligencije, koje utječu na međusobnu interakciju i mentalnu povezanost, su na prvom mjestu. Nasuprot tome, kada su razmatrane osobine partnera za neobaveznu spolnu vezu, adolescenti su naglašavali vanjske, fizičke osobine. Oba spola preferiraju da njihov potencijalni seksualni partner, pokazuje seksualnu strast, seksualno reagira i da posjeduje interes za seksom, te da ih

fizički privlačni. Ovakva činjenica proturječna je učestalom mišljenju da žene imaju puno manju potrebu za seksualnim odnosima nego muškarci.

Razlike između prihvaćanja i ekspresije seksualnosti između muškaraca i žena oduvijek su bile vidljive. „Muževnost“ je, kako i u prijašnjim vremenima, a tako i sada, muškarcima njihovu seksualnost predstavljala na otvoreniji način, nego što je to bilo sa ženama. Moguća osnovica takve nejednakosti leži u socijalnim okolnostima : 1. dominacija muškaraca nad javnom sferom; 2. dvostruki standard; 3. povezani raskol žene u čiste (udate) i nečiste (prostitutke, bludnice, sulude, vještice); 4. razumijevanje spolnih razlika kako ih je dao Bog, priroda ili biologija; 5. problematiziranje žena kao neprozirnih ili iracionalnih u njihovim željama i postupcima; 6. seksualna podjela rada. (Giddens: 1992; 111). U prijašnjim vremenima, žene nisu bile upućene u seksualne odnose prije braka te se od njih očekivala „čistoća“. Kod muškaraca ta čistoća nije bila uvjet za sklapanje braka, nego je dapače bila potisnuta i seksualni čin je predstavljao nagradu, trofej, koji je bio namijenjen samo njima kao potvrda o uspješnosti njihovog zavođenja. Ti „trofeji“ su i danas prisutni, unatoč liberalizaciji seksualnosti. Oni osiguravaju visok status i položaj muškarca nad drugim muškarcima. „Zavodništvo' je izgubilo mnogo svog značenja u društvu u kojem su žene postale mnogo seksualnije 'dostupnije' muškarcima nego ikad prije, iako - i to je presudno - samo kao jednakiji. Seksualna autonomija žena promijenila je stajalište žena o seksualnim odnosima. „Žene očekuju da dobiju, kao i pružaju, seksualno zadovoljstvo, a mnoge su smatrale da je koristan seksualni život ključni zahtjev za zadovoljavajući brak“ (Giddens: 1992; 12). Kao jedan od rezultata toga, ističu se smanjena očekivanja o predbračnoj čistoći žena. Liberalizacija seksualnosti rezultirala je time da se muškarci i žene međusobno ocjenjuju te da žene više nisu u položaju da budu birane, nego da i biraju svoje partnere.

Može se zaključiti da poželjne osobine partnera ovise o intencijama budućeg odnosa, vremenskom razdoblju, godinama i spolu. Neke od osobina koje se najčešće spominju, prema istraživanju provedenom 2017. (Parker, Menesance i Stepler), su fizička privlačnost, empatija, inteligencija, iskrenost i ambicioznost, kod žena, dok su kod muškaraca iskrenost, financijski uspjeh, ambicioznost, snaga i marljivost. Ove osobine se nalaze na vrhu ljestvice poželjnih osobina i poredane su prema učestalosti. Erich Fromm (1980; 10) kaže kako je za muškarca privlačna žena, a za ženu privlačan muškarac nagrada koju traže. „Privlačan“ obično znači zgodan omot osobina koje su popularne i tražene na tržištu ličnosti. Dobro poznavanje poželjnih osobina omogućava igru uloga i nudi mogućnost promatranja interakcija u konceptu E. Goffmana i njegovog dramaturškog pristupa, o čemu će biti riječ u nastavku rada.

3. Teorijska polazišta

Imajući na umu prethodna istraživanja i teorijska polazišta Emila Durkheima da društvene činjenice, a jedna od njih su i ljubavne veze, utječu izvanjski na pojedinca te da su norme, čak i kada se to tiče najosobnijih odnosa, ljubavnih veza, nametnute, dolazi se do zaključka da se s njima može manipulirati. Ako su i poželjne osobine partnera unaprijed definirane, otvara se prilika za potpuno upravljanje impresijama u tom području. Uzimajući u obzir Frommovu koncepciju da je čovjekova najdublja potreba savladavanje njegove odvojenosti te da je savladavanje odvojenosti jedna od temeljnih odrednica čovječanstva od samih početaka, upravljanje impresijama kako bi se postiglo sjedinjenje nije ništa iznenađujuće niti moralno neispravno. U sljedećem poglavlju bavit ćemo se detaljnije Frommom te vidjeti zbog čega je njegova teorija značajna u sociološkoj konceptualizaciji ljubavnih veza

3.1. Erich Fromm i umijeće ljubavi

Fromm također primjećuje da postoje razlike u putevima u kojima muškarci i žene pokušavaju biti „vrijedni ljubavi“. Žene nastoje razviti, osim privlačnosti koji je karakteristična i za muškarce i žene, ugodne manire, zanimljive konverzacije, skromnost, dobronamjernost. Muškarci s druge strane koriste put koji im omogućuje bogatstvo i moć. „Ono što većina ljudi u našoj kulturi podrazumijeva pod „biti vrijedan ljubavi“ u našoj suštini znači „biti popularan“ i imati „sex-appeal“ „ (Fromm, 1980; 9). Ako je tako, lako se može postati vrijedan ljubavi, pogotovo kada igramo uloge za koji nam je scenarij praktički cijeli napisan.

Frommova knjiga „Umijeće ljubavi“, nije knjiga koja daje upute o umijeću ljubavi, nego pokazuje kako prava ljubav nije osjećaj kojem se pojedinac može lako prepustiti neovisno o razini zrelosti koju pojedinac posjeduje. Jedino kroz razvijanje ličnosti istinska ljubav može postojati (Fromm: 1980; 7).

U ovoj knjizi, najveća pozornost se pridaje vremenu od „zaljublivanja“ do trajnog stanja „ljubavi“ tj. ostajanja u ljubavi. Iznenađna intimnost koja se stvara je jedan od „najblaženijih, najuzbudljivijih doživljaja u životu. Taj osjećaj je još krasniji i čudesniji za osobe koje su bile osamljene, izolirane, neljubljene“ (Fromm: 1980; 11). Međutim, ta vrsta ljubavi nije trajna i treba ovladati njome kao umijećem. Pogotovo kada je ona jedina aktivnost koja počinje s toliko velikim nadama i očekivanjima.

Kao što je već prije rečeno, odvojenost je strah ljudi od najranijih početaka. Sjedinjenje je zasnovano na konformizmu, koje je i u današnjim demokratskim društvima na visokoj razini. Strah čovjeka da se ne razlikuje od ostalih, prisiljavaju ga na konformizam te samim time, sjedinjenje nije intenzivno nego je diktirano rutinom. Rutine se mogu vidjeti i kod stvaranja ljubavnih veza: upoznavanje, „hodanje“, zajednički život, ženidba, djeca... Takvo sjedinjenje unutar zadanih rutina i unutar konformizma, samo je pseudo sjedinjenje, dok je potpuno sjedinjenje moguće samo spajanjem s drugom osobom, u ljubavi. Ljubav prema Frommu (1980: 26) je aktivnost, a ne pasivni afekat, ona je „ostajanje“ a ne „zaljublivanje“, ona je ponajprije davanje a ne primanje. Ljubavna sposobnost davanja ovisna je o karakternom razvitku osobe, gdje je pojedinac napustio svoju ovisnost, narcističku svemoćnost, želju da izrabljuje druge, ili da gomila te je osoba zadobila samopouzdanje da se osloni samo na sebe u postizanju vlastitih ciljeva. U slučaju da osobi nedostaju te kvalitete, ona se plaši da se prepusti a samim time i voli.

Jedan od oblika pseudo ljubavi koja se razvija i često doživljava u modernom društvu je idolatrijska ljubav (Fromm: 1980; 86). Takva ljubav je često prikazivana i u filmovima i romanima kao velika ljubav. Ona se događa kod osoba koje nisu stekle vlastitu osobnost i nisu u potpunosti karakterno razvijene. One se udaljavaju od svojih vlastitih snaga i idoliziraju ljubljenu osobu kao najviše dobro. Takvo idoliziranje rezultira razočarenjem jer pojedinac tek neko kratko i određeno vrijeme može ispunjavati kriterije koje mu postavlja druga osoba, pogotovo kada je to u kontekstu ljubavnih veza. Intenzitet i iznenadnost takve ljubavi samo pokazuje glad i očaj ljudi za njihovom potrebom da vole. Drugi oblik pseudo ljubavi je ono što se može nazvati „sentimentalna ljubav“ (Fromm: 1980; 87). Sentimentalna ljubav nije ljubav koja se dešava ovdje i sada, nego se ona doživljava u fantaziji. Najbolji primjer za objasniti takvu ljubav je mladi par koji zamišlja svoju vezu u budućnosti i planira ju, a u stvarnosti prava ljubav sada niti ne postoji jer nisu još spremni za nju.

U vremenu današnjeg kapitalizma, dolazi do egoizma u dvoje (Fromm: 1980; 82), u kojemu se dvoje ljudi zajednički bore protiv neprijateljskog i otuđenog svijeta i suglasno rade na zajedničkim interesima. U takvom timu, svatko prilagođava svoje ponašanje izraženim potrebama u nastojanju oko zajedničkog cilja. Ovime bi se dalo zaključiti da svatko igra svoju ulogu na pozornici života kako bi ostvario cilj koji mu je unaprijed zadan. Sada prelazimo na drugog značajnog teoretičara veza Ervinga Goffmana i njegov koncept igranja uloga.

3.2. Erving Goffman i pozornica života

Kada je scenarij već napisan, pojedincu jedino preostaje glumiti prema ulozi koja mu je zadana. Unaprijed društveno definirane poželjne osobine kod partnera i situacije koje vode do „prave ljubavi“, olakšavaju interakciju koja će kao rezultat imati obostrano zadovoljstvo i ispunjenje. Interakcija je prema Goffmanu međusobni utjecaj pojedinca na aktivnosti kada se nađu u neposrednom fizičkom prisustvu.

Već pri upoznavanju, prikupljaju se informacije o pojedincu, poput društvenog ekonomskog statusa, poimanju sebe, stava koji pojedinac zauzima prema sugovorniku, njegova kompetentnost i koliko mu se može vjerovati (Goffman: 2000; 15). Ako se sugovornici međusobno ne znaju, koriste se nosiocima značenja, prema kojima će sugovornici na temelju prijašnjeg iskustva pridati svom sugovorniku određene karakteristike. Interakcijom čovjek može upravljati a samim time i manipulirati, pa se tako pravi stavovi i emocije mogu dokučiti samo indirektno.

Pojedinac koji se predstavlja želi da drugi imaju visoko mišljenje o njemu, ili da drugi misle da on ima visoko mišljenje o njima. Takvom pojedincu bit će u interesu da kontrolira ponašanje drugih, posebice način na koji drugi reaguju na njega (Goffman: 2000; 18). Ova kontrola se uglavnom postiže utjecanjem na definiciju situacije koju će drugi prihvatiti, točnije, da on sebe predstavlja na način koji će kod drugih stvoriti da dobrovoljno djeluju u skladu s njegovim planovima. Sve od početne interakcije i prvotnog shvaćanja osobe, počinje upravljanje impresijama i prilagođavanje nastupa u korist pojedinca. Scenska uloga je unaprijed uspostavljeni obrazac aktivnosti koje se realiziraju tijekom nastupa i koje se može odigrati ili prikazati i u drugim prilikama (Goffman: 2000; 29). Pojedinac može biti u potpunosti ciničan oko svoje scenske uloge i nastupa, ili može biti potpuno uživljen u njega.

Nastup je cjelokupna aktivnost pojedinca, dok je fasada onaj dio nastupa pojedinca koji redovno funkcionira na stalan način kako bi definirao situaciju za one koji promatraju nastup. Standardni dijelovi fasade su scena (obuhvaća fizičku stvarnost i položaj) i osobni plan (odjeća, spol, dob...). Osobni plan se može dalje razraditi na pojavu i manire. Pojave svjedoče akterovom društvenom statusu, dok se maniri odnose na interaktivnu ulogu za koju se očekuje da akter preuzme u situaciji (Goffman: 2000). Najčešće, pojava i maniri prate jedno drugo, primjerice kod muškarca u odijelu u kontekstu interakcije sa ženom, češće je da će joj otvoriti vrata dok izlazi iz auta ili da će platiti večeru, nego li je to kod muškarca u trenirci.

Kako bi se glumac uklopio u zadanu ulogu, pogotovo kada su one društveno ustaljene, idealizira svoj nastup i dramaturški postupak sa svim dijelovima svoga života. Goffman kao primjer daje djevojke u Americi koje su se namjerno pravile manje inteligentne kako bi mogle igrati svoju ulogu slabijeg spola (2000; 52).

Za publiku, igranje uloga koju glumci prikazuju, dovodi je da bude izigrana i prevarena. U društvu se smatra neoprostivim da se osoba predstavlja bolja nego što je, ali je zanemarivo ako se radi o pretvaranju da je lošijeg statusa nego što je ispod maske. Rade se nejasne razlike između onoga što je oprostivo pri igranju uloge, i onoga što nije.

Kako bi se uspješno odigrala uloga, potrebno je poznavati umijeće upravljanja impresijama. Dobrom glumcu na pozornici života, najvažnije je da se njegov nastup ne otkrije. On treba osjećati odgovornost za svoja ponašanja, jer slučajni i indirektni činovi mogu razoriti njegov cijeli nastup (Goffman: 2000; 208). Goffman pod obrambene atribute i postupke navodi: dramaturšku odanost, koje se članovi predstave moraju pridržati od početka do kraja nastupa, čak i u pauzama; dramaturšku disciplinu, za koju je bitno da ju poštuje svaki član tima dok igra svoju ulogu, odnosno da je makar uključen u predstavu koja se izvodi, da je emotivno odvoje od svoje prezentacije kako bi mogao ovladati dramaturške poteškoće čim se one pojave; dramaturška obazrivost, promišljenost koju imaju glumci kako bi se unaprijed pripremali za probleme i za iskorištavanje preostalih prilika. Ako dođe do narušavanja nastupa, posljedice su vidljive na tri područja: ličnosti, interakcije i društvene strukture.

Što kada se upravlja impresijama kako bi postigli cilj ljubavi? Pojedinci u tom slučaju svoju ulogu igraju u najintimnijem području svog života i života njihove publike, a scena se proširuje na njihov cijeli život.

4. Upravljanje impresijama kako bi zaslužili ljubav

Kao što je već prije rečeno, društvo predlaže osobine koje su poželjne u partneru. Ne samo da ih predlaže, nego ih svojevrsno nameće. Ako je poznato s kojim osobinama ljudi mogu postati vrijedni ljubavi, pojedincu nije teško naučiti kako stvoriti savršen nastup koji će mu osigurati „ljubav“, makar to bila i pseudo ljubav.

Ljubavni odnosi su najintimnija sfera ljudskog života i u nju pojedinac samo pušta osobe za koje je spreman predati se u potpunosti. No, ono što dolazi prije ljubavi nije ni približna slika prave ljubavi, pogotovo u današnjem svijetu. Veliki utjecaj medija i nametanje standarda ljubavi, od ranih godina uči djevojčice i dječake kako se treba ponašati da bi bili voljeni. Kada osoba zna i kontinuirano uči kako se ponašati u kojoj sceni i kako napraviti savršenu masku koja će im pružiti ono što žele, može se reći da više u fokusu nije ljubav kao umijeće, nego upravljanje impresijama kojima se dolazi do ljubavi, postaje umijeće. Scena se proširila s fizičke stvarnosti i na virtualnu stvarnost, te upravljanje impresijama je svakodnevna prešutna zadaća svakoga tko je uključen u virtualni svijet.

Idolizirana ljubav je, po mom mišljenju, najčešći oblik današnje prividne ljubavi. Ona nije rezultat toga što osoba nije još stekla vlastitu osobnost i nije u potpunosti karakterno razvijena te se udaljava od sebe same, kao što Goffman kaže, nego je ona u današnjem društvu rezultat toga što su ljudi naučili kako biti idolizirani. Upravljanje interakcijom koja je temelj svake veze, dovodi do toga da osoba s druge strane pada pod utjecaj maske koju akter stvara i njeguje. Opće je poznato da je prvi dojam jedna od najbitnijih stvari pri stvaranju odnosa. Danas se prvi dojam najčešće stvara preko društvenih mreža koje nisu slika stvarnosti, nego su pozornica, nastup i fasada u jednom. Upravljanje impresijama danas ne počinje prilikom prvog susreta, nego davno prije, prvim klikom ili *swipe-om*.

Stvaranje idealnog „ja“ nikada nije bilo lakše, a u isto vrijeme nikad teže, nego danas. Zahtjevi savršenosti se mijenjanju i novi trendovi dolaze praktički svakodnevno, posebice kada je u pitanju izgled i *sex-appeal*, koji je prema većini već spomenutih istraživanja, najvažniji faktor kod suprotnog spola. Plastične operacije kojima je cilj napraviti savršeno tijelo žene, otišle su u ekstreme, gdje žene doslovno riskiraju svoj život kako bi bile seksipilnije. Sada se osobni plan mijenja iz temelja, i pojavom se ne upravlja samo odjećom ili dodacima, nego i

plastičnim operacijama. Fizička privlačnost se nalazi na vrhu svih istraživanja poželjnih osobina, a kada se upravljanje njome ovlada, postavljen je prvi korak prema savršenom nastupu.

Osim fizičkog izgleda, zahtjevi za određenim osobinama se konstantno mijenjaju. Iskrenost je jedna od najpoželjnijih osobina ali je i najviše nedostaje. Osobni plan je često samo isječak stvarnosti, a on je i dalje temelj svih odnosa. Smatram da više nema toliko polarnosti u osobinama, te da je zbog toga još lakše upravljati osjećajima i ponašanjima drugoga, pogotovo kada obje strane traže istu stvar i znaju što utječe na njih same. Kada postoji laka mogućnost upravljanja drugom osobom, rijetko tko ju ne iskoristi. Ako osoba zna da njezin ili njegov potencijalni partner ne voli pušenje ili alkohol, ili je sportski tip i to mu je jedan od velikih interesa, prilagodit će svoje ponašanje tome, barem ono što je u prvom planu, uživo i na društvenim mrežama. Zbog protezanja scene i na virtualnu stvarnost, sada je posebno bitno izbjegavanje prepreka koje mogu naškoditi fasadi koju pojedinac predstavlja. Ako osoba 1 kaže da ne konzumira cigarete ili alkohol, a osoba 2 ju vidi na objavi kod drugog prijatelja tijekom noćnog izlaska, dolazi do pada fasade koju je osoba napravila i ruši se imaginarna ličnost i interakcija koja je do sada postojala i koja je upravljana u korist osobe 1, mijenja svoj tijek i njome se teže upravlja.

Također, i sentimentalna ljubav je čisto projiciranje uloga koje mi želimo da drugi igraju, koje su izvanjske i potpuno nestvarne i jednako tako nedohvatljive. U takvoj ljubavi nema glumaca na pozornici nego se cijela predstava stvara unutar pojedinca koji pati za njome. Upravljanje takvim odnosima je iznimno lako, jer se odnosi samo na verbalnu komunikaciju, nije potrebna fizička i trenutna scena jer scena koja je zamišljena je vidno imaginarna i trenutno nedostižna.

Ljudi danas upravljaju impresijama jer je to lako i jer znaju da će dobiti ono što žele. Unatoč tome što dolazi do prividnog ispunjenja želja, ona temeljna i istinska povezanost ne može biti uspostavljena ako se nose maske. S maskama i igranjem uloga ne samo da se stvara odvojenost od svijeta nego se stvara i odvojenost od prave ličnosti pojedinca i ličnosti koju je on stvorio. Jedna od temeljnih Frommovih pretpostavki je da ako želiš voljeti druge, da moraš voljeti i sebe. Ako čovjek glumi i predstavlja se kao skup poželjnih osobina, očito je da nije sposoban istinski voljeti sebe, a pogotovo druge. Prava ljubav ne nastaje i ne može nastati dok u njoj sudjeluju ljudi s maskama i na pozornici, ona nastaje i razvije se kada sve maske padnu i kada interakcija postane pročišćena od svih skrivenih namjera.

5. Zaključak

Intimnost i seksualnost nisu tvorevina novijeg doba, a tako i veze nisu nešto novo i moderno, nego postoje od kada postoji svijet. Iz njih se rađa ljubav, kao rezultat povezivanja i zajedničkog, čistog sjedinjenja. Tako i ljubavni odnosi nastaju kao rezultat interakcije dvoje pojedinaca, u kojoj obje strane kao cilj imaju međusobno povezivanje. „Želja za interpersonalnim spajanjem je najmoćnija težnja u čovjeku“ (Fromm: 1980; 22). Kada ostvarivanjem te težnje pojedinac može lako upravljati, ona je sveprisutna, ali u iskrivljenim oblicima pseudo ljubavi koje Erich Fromm predstavlja u svojoj kritičkoj teoriji.

On u svojoj knjizi obrađuje različite vrste ljubavi, poput majčinske, bratske, ljubavi prema samome sebi i prema Bogu, no za potrebe ovog rada najvažnije je istaknuti njegovo definiranje idolske ljubavi i sentimentalne ljubavi, kao oblika pseudo ljubavi. Stvaranje takve vrste ljubavi u današnjem svijetu je praktički nametnuto, jer je takva ljubav servirana i predstavljena kao normalna. Osim toga, s vremenom društvo samo sebi postaje najveći neprijatelj kada je ljubav u pitanju. Ono unaprijed definira poželjne osobine partnera, poželjan izgled i ponašanje i time ostavlja malo prostora za odstupanje od normi ljubavi, koje si je samo postavilo. Kako bi se uklopili u unaprijed određene uloge, ljudi često prilagođavaju svoje ponašanje i interakciju zadanoj situaciji. U tom kontekstu, dramaturški pristup Ervinga Goffmana je savršena podloga za objašnjenje situacije koja se događa u suvremenim ljubavnim vezama.

U suvremenim ljubavnim vezama, ljubav svoje korijene pušta u procesu nastupa, a može procvasti jedino kada predstava završi. Fasada koju akter stavlja kako bi zadivio drugu osobu koju smatra privlačnom i s kojom naposljetku želi razviti ljubavni odnos, zasniva se na već ustaljenim i naučenim podacima koje akter uči od malena, o tome što je ljubav, kako ona izgleda te kako se ponaša „savršen partner“. Primjerice, djeca već u vrtiću razvijaju svoje prve simpatije, koje se ne temelje na osjećajima, nego na onome što su djeca naučila od društva što je za njih dobar dečko ili cura i po tome biraju svoju simpatiju. Takvo učenje i kopiranje društva proteže se kroz cijelo odrastanje, a svoj vrhunac dostiže u odraslom dobu, kada je osoba u potpunosti svjesna sebe i svoje okoline, te je naučila kontrolirati način na koji drugi reagiraju na njega. Osoba svojim manipuliranjem okoline stvara sliku sebe kao savršenog partnera, u koju osoba koja je s druge strane tog odnosa, lako i brzo povjeruje jer se kao ljubav predstavljaju oblici pseudo ljubavi koji imaju tendenciju predstavljati partnera kao fiktivnog lika koji ispunjava sve želje i potrebe i kojem se može vjerovati.

U takvim odnosima dolazi do raskola između krajnjeg cilja koji se želi postići i puta kojim se do njega dolazi. Ljubavni odnosi utemeljeni na interakciji glumaca koji su pretvorili cijeli svoj život u scenu, kako bi postigli ljubav, ne mogu nikako biti pravo sjedinjenje u ljubavi koje opisuje Fromm. „Voljeti znači obavezati se bez garancije, prepustiti se potpuno nadi da će naša ljubav proizvesti ljubav ljubljene osobe.“ (Fromm: 1980;109). To znači da se prava i istinska ljubav odvija bez sigurnosti u uspjeh, ona je izvan područja djelovanja pojedinca i da ako pojedinac istinski voli, on voli bez maski. Sve dok u ljubavnoj vezi postoji upravljanje impresijama, ona se zasniva na interakciji pod maskom te je zbog toga pseudo ljubav, a ne prava ljubav.

Kombinacijom ovih teorijskih okvira, može se uočiti kako je poimanje ljubavi uvelike pod utjecajem društva, te da društvo samo sebe dovodi do toga da upravljanje impresijama postaje nužno, a istovremeno i lako ostvarivo. Time se stvaraju mogućnosti za daljnje istraživanje utjecaja upravljanja impresijama na samog pojedinca koji je manipuliran, a isto tako i na pojedinca koji manipulira u ljubavnim odnosima kako bi ispunio svoje ciljeve, te do koje mjere društvo prihvaća upravljanje impresijama u ljubavnim odnosima, a kada ono postaje devijantno.

6. Literatura

1. Bauman, Z. (2003.) *Liquid love*. Cambridge: Polity Press
2. Bubalo, I., i Jelić, M. (2015.). 'Kritička osviještenost učenika i učenica završnih razreda srednje škole o reprezentaciji žena u medijima', *Medijska istraživanja*, 21(2), str. 107-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/152483>
3. Durkheim, E. (1999). *Pravila sociološke metode*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo
4. Eastwick, P. W., Luchies, L. B., Finkel, E. J., & Hunt, L. L. (2014). The predictive validity of ideal partner preferences: A review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 140(3), 623–665. doi:10.1037/a0032432
5. Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality*. New York: Pantheon Books
6. Fromm, E. (1980.) *Umijeće ljubavi*. Zagreb: Naprijed
7. Giddens, A.(1992.) *The Transformation of Intimacy*, Stanford, Stanford University Press
8. Goffman, E. (2000.) *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika
9. Harden, K. P. (2012.) 'True Love Waits? A Sibling-Comparison Study of Age at First Sexual Intercourse and Romantic Relationships in Young Adulthood', *Psychological Science*, 23(11), str. 1324–1336. doi: 10.1177/0956797612442550.
10. Lewandowski, G. (2015.) Break-Ups Don't Have to Leave You Broken <https://www.youtube.com/watch?v=Cw2qD87KDHc>
11. McNair, B. (2004). *Striptiz kultura: seks, mediji i demokratizacija žudnje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
12. Parker, K., Menasce Horowitz, J., Stepler, R. (2017.) *Americans see different expectations for men and women*. PewResearch Center, <https://www.pewresearch.org/social-trends/2017/12/05/americans-see-different-expectations-for-men-and-women/>
13. Regan, P. C., i Joshi, A. (2003). Ideal partner preferences among adolescents. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 31(1), 13-20. doi:10.2224/sbp.2003.31.1.13
14. Simonović, K. (2008). Prema sociologijskoj konceptualizaciji emocija, Zagreb: *Socijalna ekologija*, 17(2), 149-165